

Лариса Семенюк

Стильові течії українського літературного бароко: до постановки наукової проблеми

У статті розглянуто питання про існування стильових шкіл (течій) у літературі українського бароко: метафізичної поезії, «козацького бароко», концептизму, українського «низового бароко», що слугує підтвердженням національної специфіки барокової літератури в Україні та її загальноєвропейського контексту.

Ключові слова: бароко, стильова школа (течія), метафізична поезія, «козацьке бароко», концептизм, «низове бароко».

Постановка наукової проблеми та її значення. Рецепцію бароко в українському літературознавстві останнього півстоліття розкривають десятки наукових розвідок, оглядових статей, кілька монографій та збірників наукових праць. Попри такий науковий інтерес до питань літературного бароко, залишається чимало проблем, які досі не потрапляли в поле наукової обсервації дослідників. Одне з таких – про неоднорідність стильового напрямку бароко на українському національному ґрунті, наявність шкіл та течій літературного бароко в Україні, які існували протягом XVII–XVIII ст. і відзначалися типологічно спорідненими рисами. Такий аспект дослідження вважаємо науково **актуальним** з огляду на потребу подальшого вивчення українського бароко як складової частини загальноєвропейського культурного простору, виявлення його національної специфіки.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Традиційно під поняттям літературного бароко в його західноєвропейській парадигмі розуміють художній напрям, у межах якого об'єднують чимало течій та шкіл: маньєризм – в англійській, маринізм – в італійській, гонгоризм – в іспанській, преціозна література – у французькій, концептизм, метафізична поезія – в англійській літературах [1, с. 352]. Стосовно української барокової літератури, то медієвісти зазвичай визнають її національну специфіку, навіть говорять про так зване «козацьке бароко», пов'язуючи його з часом зародження, існування та занепаду Української козацької держави [8, с. 242]. Ще частіше дослідники відзначають стильову неоднорідність у межах епохи Бароко, маючи на увазі співіснування бароко як провідного напрямку з іншими художніми системами, особливо на етапах становлення та занепаду – ренесансом, класицизмом, сентименталізмом і навіть романтизмом (І. Лімборський, М. Наєнко, В. Шевчук). Учені доводять, що бароко як мистецьке явище ніколи не існувало ізольовано й повинно сприйматися як невід'ємна частина складного й неоднорідного культурного простору.

На нашу думку, потрібно говорити не лише про активну взаємодію бароко з іншими мистецькими напрямами та течіями, для яких характерні власні еволюційні процеси, тенденції розвитку й особливості функціонування. Не менш важливе розуміння українського літературного бароко як явища, неоднорідного за своєю суттю, що, на перший погляд, ускладнює його наукове сприйняття, проте веде до усвідомлення бароко як національного феномену на загальноєвропейському тлі. Це принципово новий підхід до проблеми українського літературного бароко, який лише спорадично відстежується в працях Д. Чижевського, Г. Ноги, Г. Пехник, О. Яковини та інших учених.

Мета статті – розкрити неоднорідність літературного бароко в Україні, існування в ньому кількох потужних стильових течій (шкіл), кожна з яких мала певні стилістичні ознаки, що в сукупності творили український варіант бароко в межах національної літератури.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. В Україні стиль бароко, оформившись наприкінці XVI – на початку XVII ст., проіснував аж до кінця XVIII ст., ставши, по суті, предтечею нової української літератури. У його силове поле потрапили всі чільні письменники та знакові твори того часу – «від Вишенського до Сковороди», як прийнято говорити про цей часовий проміжок та його творчі здобутки. Панівний стиль епохи, як це визнає більшість дослідників, оформився в художній напрям, що й дав назву культурній епосі. Водночас треба визнати, що світосприйняття епохи, котра тривала цілих два століття, зазнавало постійної трансформації, а різновекторні суспільні та культурні процеси наклали відбиток на характер відображення цих змін у літературі. За цей час Україна пережила декілька козацьких повстань,

національно-визвольну війну, період Руїни, утрату національних завоювань. У плані світоглядному відбувся рух від ідеалів Ренесансу, які були досить потужними на етапі становлення бароко (кінець XVI – початок XVII ст.), до ідеалів Просвітництва кінця XVIII ст. Не менш важливими були й процеси культурологічного характеру, що стосувалися релігії, освіти, друкарської справи, громадянських інституцій в Україні. Вони позначилися на інтелектуальній сфері суспільного життя, через яку відбувався процес національного та етнічного самоусвідомлення. Усі ці фактори: суспільні, ідейно-філософські, культурологічні – сприяли еволюції світогляду, що накладало відбиток на характер осягнення світу й людини в межах барокової епохи, а відтак – на смисли та форми барокових текстів: у межах одного художнього напрямку вони трансформуються часом до невпізнання.

Ще одним важливим фактором, котрий сприяв формуванню потенційних шкіл (течій) в українській бароковій літературі, вважаємо соціальне середовище її творення (частково й функціонування). Як відомо, в Україні, як у жодній іншій європейській державі, до процесу творення літератури в часи Бароко були причетні різні суспільні верстви – від духовенства й аристократії до соціальних низів, що сприяло формуванню різних стильових рівнів бароко (високого, середнього, низького). Соціальне середовище, будучи не лише «замовником», а й творцем літературних текстів, творило свій самобутній культурний продукт із панівними елементами барокового світобачення – релігійно-схоластичного (у представників духовної еліти), національно-антропоцентричного (у представників козацького середовища), релігійно-нігілістичного (у представників нижчих суспільних станів) тощо. Ця обставина мала досить вагоме значення в процесі творення шкіл та течій літературного бароко в Україні.

Той факт, що барокові письменники не об'єднувалися й не створювали спільних маніфестів, а їхні естетичні та художні орієнтації значно варіювалися, не може бути підставою для заперечення стосовно них поняття школи (течі), оскільки цих авторів об'єднували насамперед світоглядні засади та принципи художньої творчості. Більше того, сам термін «бароко» поширився лише з кінця XVIII ст. з подачі його опонентів – представників класицизму, а в українській теоретичній думці утвердився набагато пізніше.

В історії розвитку літературного бароко (українського й загальноєвропейського) прийнято виділяти три основні періоди: становлення, розквіту та поступового занепаду. Українське бароко, на думку багатьох дослідників, переживає період свого найбільшого піднесення в другій половині XVII ст. Саме на цей час припадає небувалий розквіт метафізичної проблематики в літературі. Основним завданням літературної творчості стає «прагнення пізнати не сенс життя, а сенс буття, тобто дію духовних законів у матеріальному світі» [10, с. 1]. Світосприйняття митців-метафізиків цього часу визначають почуття песимізму, страху перед смертю, бажання втечі від реальності в аскезу. Це позначилося на специфіці формованої таким світосприйняттям літературної течії. Творці метафізичних текстів ніби повертаються до середньовічної ідеології й культивують думки про безсилля людини, про земне існування як «марноту марнот», про примарність і безцільність людського буття. Барокові митці шукають шляхи «спасіння», убачаючи їх у поверненні до Бога, відреченні від спокус гріховного світу. Намагання втекти від реальності визначає джерела пошуку натхнення, якими стали фантазія, уява, мрія, почуття, Біблія. Метафізична література бароко вела людину у світ неможливого, у світ мрій і сновидінь. Спроби подати надреальні, інтуїтивно пізнані, ірраціональні істини в художніх зразках виливалися в бароковій літературі в потужне експериментування з формою творів, через яку читач мав пізнати ці істини.

Отож характерними рисами метафізичної течії української барокової літератури слід уважати трагічну напруженість світосприйняття, песимізм, скепсис, розчарування, протиставлення реальності та ілюзій, поєднання непоєднуваного (концептизм), інакомовність, нахил до ускладненої форми. Значна частина творів «метафізиків» пронизана релігійними мотивами й висловлює відчуття дисгармонійності світоустрою, який не піддається раціоналістичній інтерпретації.

Метафізична школа поезії в українській літературі XVII ст. найбільш яскраво представлена полономовними або полімовними текстами українських барокових авторів. Оксана Яковина в спеціальному дослідженні української метафізичної поезії розглядає як найбільш репрезентативні «Зегар целий и полузегарик», «Млеко» та [Вірші до Лазаря Барановича] І. Величковського, збірки І. Орновського, «Виноград, домовитом благим насаджений» С. Мокрієвича, збірку епіграм «Світ, по частинах розглянутий» Д. Братковського, а також метафізичні твори П. Орлика, С. Яворського, Л. Барановича. Подаючи таким чином «загальну картину самобутності української метафізичної

поезії бароко», дослідниця все ж говорить лише про «обриси потенційних шкіл метафізичної поезії» [10, с. 15], а не про повновартісну літературну течію бароко, що яскраво представлена творчістю понад десятка авторів. На нашу думку, «метафізична школа» – це унікальне явище не лише західноєвропейської, а й української літератури XVII ст., явище, що дає змогу розглядати українське бароко як повноцінну складову частину літературного життя Європи XVII ст.

Є певні підстави говорити про існування на українських теренах такої стильової течії бароко, як концептизм, основу якої складають твори, засновані на концепті – прийомі, що ґрунтується на поєднанні несподіваних, різко протилежних понять з метою викликати здивування та захоплення. Здивування породжується неузгодженням речей, дисгармонією, диспропорцією, а захоплення – узгодженням цих протилежностей. Про бароковий концептизм поезії Лазаря Барановича писали Р. Радишевський [6], Т. Рязанцева [7]. У дослідженні Т. Рязанцевої концептизм розглянуто як напрям (радіше – течія) метафізичної поезії в літературі Європи доби Бароко. Дослідниця простежує його вияви у творчості іспанського поета Франсіско де Кеведо та українця Лазаря Барановича, доходючи висновку про типологічну спорідненість обох авторів [7, с. 133].

Чимало дослідників визнають, що кончетто (або концепт) – одна з основних властивостей естетики й поетики бароко. Виступаючи формотворчим елементом у текстах метафізичної поезії, свою домінуючу роль цей засіб виявляє в жанрі епіграми – одному з найулюбленіших та найпоширеніших у часи Бароко. Епіграма демонструє таку характерну рису естетики бароко, як уміле, дотепне, влучне, талановите поєднання протилежностей. Концептизм простежується в епіграматичній творчості ряду українських барокових поетів: І. Величковського, Д. Братковського, Д. Туптала, Ф. Прокоповича, М. Довгалецького. Головне в їхніх епіграмах – це стислість, концентрація думки (афористичність) та вишуканість (приємність).

Значна частина епіграматичних творів пронизана релігійними мотивами й висловлює характерні для бароко відчуття дисгармонійності світоустрою, ірраціоналізму, марноти марнот. З іншого боку, поезія «концептистів» тягнє до ігрових форм творчості (гра слів, смислів, словоформ, співзвуччя, омонімія), що передбачають особливу формальну вишуканість, експериментування зі словом та його формами. Тому, з одного боку, концептизм виявляє формотворчу функцію, а з іншого – певне відособлення з огляду на поширення епіграматичного письма. Зрештою, це питання потребує більш докладного наукового вивчення на основі конкретного матеріалу.

Учені визнають, що українське літературне бароко, перебуваючи в річищі загальноєвропейських тенденцій, розвивалося з певними національними особливостями. Насамперед вони зумовлені обставинами суспільного буття України, духовним кліматом доби Гетьманської держави та Руїни, у межах якої відбувся розквіт барокової культури. Як наслідок – однією зі специфічних рис українського літературного бароко науковці називають його пов'язаність із козацькою тематикою та проблематикою, що була закономірною в умовах творення української державності. Невипадково епоху XVII–XVIII ст. в Україні нерідко пов'язують із терміном «козацьке бароко». Одним із перших його вживає Д. Чижевський у праці «Історія української літератури». Учений зазначає: «Барокко в сфері пластичних мистецтв іноді називали “козацьким барокко”. Без достатньої підстави: бо козаки зовсім не були єдиною культурно-продуктивною групою на Україні тих часів. Ще менше підстав називати л і т е р а т у р н е (розбивка автора. – Л. С.) барокко “козацьким”: українські письменники тих часів були здебільшого не козаками, а ченцями. Та й споживачі літератури навряд чи були головне козаками» [8, с. 242].

Учені з материкової України термін «козацьке бароко» не вживали, адже в умовах радянських часів це могло стати приводом до обвинувачень ідеологічного характеру. Тож лише з 90-х років минулого століття поняття «козацький» і «бароко» знову стали пов'язуватися між собою як категорії одного порядку. Зокрема, А. Макаров у дослідженні «Світло українського бароко» цій проблемі відвів окремий розділ «Козацтво і бароко». Він вважає козацтво «носієм нового художнього смаку», яке сформувало «власне творче середовище» і стало творцем «самобутніх художніх цінностей» [4, с. 131]. Правомірність терміна «козацьке бароко» відстоює В. Шевчук у праці «Муза роксоланська». Полемізуючи з Д. Чижевським, учений стверджує, що козацьким бароко було не тому, що його частково творили козаки, а через те, що воно «було рудиментом Козацької держави: почалось у часі першої національно-визвольної війни Г. Лободи та С. Наливайка, а завершилося з падінням Козацької держави» [9, с. 12].

Про козацьке бароко як окремий стильовий напрям української барокової літератури, представлений переважно творчістю козацької старшини, пише архієпископ Ігор Ісиченко: «Вплив елітарних амбіцій запорозького козацтва на літературне середовище виявився у феномені, який називають “козацьким бароко”. Цей стильовий напрям бароко характеризувався активним зверненням до образів і мотивів, найбільш значущих для етнічного та станового самоусвідомлення українського козацтва. Він був позначений відвертою заангажованістю в державотворчі претензії козацького війська, репрезентований переважно освіченою козацькою старшиною та канцеляристами. Михайло Грушевський говорив навіть про “літературу канцеляристів”» [2, с. 37].

Світосприйняття представників «козацького бароко» можна визначити як переважно антропоцентричне. Відомий культуролог С. Кримський пов'язує його з духовними настроями епохи: «Дух Козацької держави, в якій творилася барокова література, вплинув на те, що притаманна бароко трагічність світосприйняття у контексті української культури витіснялась на задній план, а провідне місце зайняла героїко-патріотична тематика» [3, с. 53]. На думку вченого, життєствердні тенденції в українській бароковій літературі, що є виявом її специфіки, пов'язані не тільки з духовним кліматом доби Гетьманської держави, а й (що особливо важливо) зумовлені героїко-стоїстичними рисами українського менталітету [3, с. 54–55].

Це визначило специфіку формованої таким світосприйняттям літературної течії. Перебуваючи в силовому полі барокової культури, твори «козацького бароко» в ідеологічному аспекті стали виявом своєрідного типу світобачення, притаманного козацькій свідомості, яка в XVII ст. поширилася на різні верстви суспільства. Основними ідеологемами цієї свідомості були поняття вольності та блага «отчизни», що досягається завдяки таким козацьким якостям, як мужність, гідність, вірність обов'язку і православної вірі, прагнення свободи. Вони складають канонічну модель ціннісних орієнтирів, що визначають характер козацького бароко як окремої стильової течії української барокової літератури.

Уважаємо, що український літературний матеріал XVII–XVIII ст. дає достатньо підстав для використання терміна «козацьке бароко» на означення власне національної стильової течії українського бароко, представленої творами різних родів та пройнятої козацькою свідомістю. Сюди зараховуємо великий масив книжних історичних віршів та пісень XVII–XVIII ст., зразки т. зв. книжного силабічного віршування (панегіричні, геральдичні, ляменти на смерть політичних діячів тощо), барокову літописну прозу та співвідносні з нею віршовані твори (на зразок діалогу С. Дівовича «Розмова Великої Росії з Малоросією»). Для цих художніх текстів типовими були сюжети воїнської слави, подвигу, лицарських чеснот, святої жертви, високих звершень духу, перемоги життя над смертю. Значна частина творів козацьких авторів пронизана державотворчими мотивами й виявляє високий рівень їхньої національної свідомості.

У несприятливих для української культури історичних умовах, що склалися в Україні в XVIII ст., значення й потужність метафізичної та козацької течій барокової літератури послаблюються. За таких умов посилюється інтерес до жанрів низового (чи народного) бароко, що породжує великий масив бурлескно-трагедійної й пародійної літератури. Завдяки високому рівню освіченості, якого Україна досягла за часів Гетьманщини, літературна творчість набуває масового характеру. А це призводить до демократизації як художньої мови, так і самої літературної творчості.

Природу «низового бароко» як етапного явища в розвитку літературного бароко в Україні визначає народна сміхова культура в поєднанні з характерними ознаками барокової поетики, які у творах «низового бароко» набувають своєрідних ознак. «Низове бароко», таким чином, постає на перетині книжності й фольклору.

Стильові риси українського «низового бароко» свідчать як про його спорідненість та органічну єдність із літературою бароко загалом, так і про своєрідність низової естетики та поетики. Єдність виявляється в спільності світосприйняття, у подібності тематично-образної системи, у тотожності поетики. Поетичні риси низових творів свідчать, що їхні автори значною мірою керуються тими ж законами та використовують ті ж мистецькі засоби, що й автори високого бароко. «Це і... вимога стильової доречності..., і концептизм як основний принцип художньої організації тексту, і схожі способи мовної декоративності через нагромадження однорідних компонентів тощо» [5, с. 11].

Проте окремі риси барокової поетики на низовому рівні своєрідно видозмінюються. Причини цих змін криються в спрямованості на читача. Унаслідок своєї орієнтації на масову свідомість

література «низового бароко» певним чином трансформує барокові уявлення про світ та людину, час і простір, погляди на літературу та її функції, читацькі (слухацькі) смаки.

У творах «низового бароко» трансформації й модифікації зазнають і визначальні риси барокової естетики (антитетичність, універсальність, динамізм, інакомовність), і змістова специфіка (характерні для бароко теми, мотиви, сюжети та образи). Наприклад, християнські сюжети Різдва та Воскресіння вступають у взаємодію з архаїчними язичницькими мотивами.

Водночас література низових жанрів розширює коло тем та мотивів бароко, доповнюючи його художню картину світу. Своєрідний розвиток і реалістичне наповнення в «низовому бароко» отримує тема освіти та навчання, соціального становища школярів, студеїв, мандрівних дяків, нижчого духовенства, міщанства тощо. Гумористичні орації та бурлескні травестії, сатиричні вірші, пародії дають можливість подивитися на тогочасне життя низів ізсередини, очима самих творців і виконавців.

Частка мовного декору у творах низового бароко зводиться до мінімуму. Це виявляється у відсутності на низовому стильовому рівні ускладненої образності та метафор. Своєрідний комізм у творах низового бароко породжують часті повтори імен, топонімів, назв дарунків тощо. Прикметними рисами поезики «низового бароко» є також гармонійне поєднання трагічного з комічним, піднесеного з вульгарним, жахливого з кумедним, подача високого через низьке, абсурд, гротеск, контраст, пародіювання.

«Низове бароко» в українській літературі XVIII ст. найбільш яскраво представлене творчістю мандрівних дяків, у репертуарі яких були твори бурлескно-травестійні, гумористично-сатиричні, інтермедійні, пародійні тощо. Цей матеріал, об'єднаний спільними ідейними та естетичними засадами, дає підстави розглядати «низове бароко» як окрему стильову течію в межах барокового напряму в українській літературі.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, бароко – унікальний феномен літературного життя України XVII–XVIII ст., стильова домінанта та провідний літературний напрям, представлений низкою стильових течій – «метафізична поезія», «концептизм», «козацьке бароко», «низове бароко». Попри таке умовне розмежування художніх надбань цього непростого та переломного періоду в розвитку української літератури на основні школи (течії), напрям бароко зберігає свою цілісність, виявляючи при цьому національну самобутність («козацьке бароко», «низове бароко») та загальноєвропейський контекст («метафізична поезія», «концептизм»). З огляду на це, стильові течії бароко потребують подальшого вивчення як важливі складові частини літературного бароко в Україні та самодостатні мистецькі явища, представлені яскравими творчими особистостями й оригінальними художніми творами.

Джерела та література

1. Галич О. Теорія літератури : підручник / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв ; за наук. ред. О. Галича. – Вид. 3-є, стереот. – Київ : Либідь, 2006. – 488 с.
2. Ісіченко Ігор, архієпископ. Історія української літератури: епоха Бароко (XVII–XVIII ст.) : навч. посіб. [для студентів вищ. навч. закл.] / архієпископ Ігор Ісіченко. – Львів ; Київ ; Харків : Святогорець, 2011. – 568 с.
3. Кримський С. Культурна універсальність українського бароко / С. Кримський // Вісник НАН України. – 2000. – № 10. – С. 47–56.
4. Макаров А. Світло українського бароко : нариси / А. Макаров. – Київ : Мистецтво, 1994. – 288 с.
5. Пехник Г. Українське низове бароко: поезика стилю і жанру : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Г. Пехник. – Львів, 2001. – 19 с.
6. Радишевський Р. Бароковий концептизм поезії Лазаря Барановича / Р. Радишевський // Українське літературне бароко : зб. наук. праць – Київ : Наук. думка, 1987. – С. 156–177.
7. Рязанцева Т. Змалювати думку ... (Концептизм як напрям метафізичної поезії в літературі Європи доби Бароко) / Т. Рязанцева. – Київ : [б. в.], 1999. – 144 с.
8. Чижевський Д. Історія української літератури: від початків до доби реалізму / Д. Чижевський. – Тернопіль : Феміна, 1994. – 480 с.
9. Шевчук В. Муза Роксоланська. Українська література XVI–XVIII століть : у 2-х кн. – Кн. 1 : Ренесанс. Раннє бароко. / В. Шевчук. – Київ : Либідь, 2004. – 400 с.
10. Яковина О. Метафізична українська поезія другої половини XVII століття: семантико-художня парадигма : автореф. дис. ... канд. філол. наук / О. Яковина. – Київ, 2001. – 18 с.

Семенюк Лариса. Стилевые течения украинского литературного барокко: к постановке научной проблемы. В статье ставится вопрос о существовании в литературе украинского барокко ряда стиливых школ (течений): метафизической поэзии, концептизма, «казацкого барокко», украинского «низового барокко». Автор объясняет неоднородность литературного барокко в Украине воздействиями ряда общественных, идейно-философских, культурологических факторов. Каждая из стиливых течений (школ) имела определенные стилообъединяющие признаки, которые в совокупности создавали украинский вариант барокко в пределах национальной литературы. Стилевые течения барокко рассмотрены как важные составляющие литературного барокко в Украине и самодостаточные художественные явления, представленные яркими творческими личностями и оригинальными художественными произведениями. Автор доказывает, что существование стиливых школ (течений) в пределах барокко служит подтверждением национальной специфики барокковой литературы в Украине и ее общеевропейского контекста.

Ключевые слова: барокко, стиливая школа (течение), метафизическая поэзия, «казацкое барокко», концептизм, «низовое барокко».

Semeniuk Larysa. Stylistic Current Ukrainian Literary Baroque: the Formulation of Scientific Problems.

The article raises the question of the existence of Ukrainian literature of the Baroque style in which number of schools flows: metaphysical poetry, conceptismo, «Cossack Baroque» Ukrainian «Baroque bottom». The author explains the heterogeneity of the literary Baroque in Ukraine by a number of social, ideological, philosophical, cultural factors. Each of the stylistic tendencies (schools) had some styleob'yednuuyuchi features, all of which worked Ukrainian Baroque option within the national literature. Baroque Style currents are considered as important components of the literary Baroque in Ukraine and self-sufficient artistic phenomena are bright creative personalities and original pieces of art. The author argues that the existence of stylistic schools (flow) within the Baroque confirms national specificities Baroque literature in Ukraine and its European context.

Key words: Baroque style school (current), metaphysical poetry, «Cossack Baroque» konseptyzm «grassroots Baroque».

Стаття надійшла до редколегії
16.09.2016 р.

УДК 087.5: 908(477)

Вікторія Сірук

**Проблема злочину в українській дитячій літературі другої половини
XIX–початку XX ст.: психоаналітичний аспект**

У статті проаналізовано твори українських письменників, у яких ідеться про складний світ дитини, її розвиток, моральне падіння, катарсис, почуття провини. Основою для літературно-критичних міркувань стала проблема схильності дитини до злочину, її нерозважливості, каяття, вплив переживань на подальше життя. Залучення до аналізу не лише літературознавчого інструментарію, а й психоаналізу сприяло виявленню мотиваційних аспектів у діяльності особистості, руйнівних процесів у дитячій психіці. Увагу зацентовано на описах зовнішності персонажа, його внутрішніх монологів, галюцинаціях, що дає змогу глибше пізнати світосприйняття дитини. І. Франко, А. Кримський, В. Підмогильний своїми творами виразно засвідчили творчу спроможність через художні образи пізнавати внутрішній світ дитини, бачити першооснову біологічного в поведінці, учинок загалом у житті індивіда.

Ключові слова: злочин, покарання, катарсис, дитяча психологія, дитяча література, психоаналіз.

Постановка наукової проблеми та її значення. Психічний розвиток людини проходить низку періодів, послідовна зміна яких незворотна й передбачувана. Кожен період (вік) – своєрідний ступінь психічного розвитку з притаманними йому відносно стійкими якісними особливостями. Відомо, що вікові психологічні особливості зумовлені конкретно-історичними умовами розвитку, спадковістю, певною мірою – характером виховання, особливостями діяльності та стосунків з іншими людьми. Це впливає передусім на специфіку переходу від одного вікового періоду до іншого, що засвідчують сучасні психологи [7; 13]. Система моральних стосунків формується впродовж усього життя, а започатковується тоді, коли дитина вступає в різні за змістом та організацією форми спілкування з